

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בהעלותך, תשס"ה
מספר 605

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מדוע מיאן חובב להצטרף לעם ישראל?

בדו-שיח קצר מפציר משה רבנו בחובב - הוא יתרו חותנו, לדעת מפרשים רבים - להצטרף לעם ישראל (במ' י:כט-לב):

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבֵב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֲתָן מֹשֶׁה נְסַעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֶתוֹ אֲתָן לָכֶם. לָכֶּה אֲתָנוּ וְהִטְבַּנו לָךְ כִּי ה' הִבְרִיטָנוּ עַל יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלַי כִּי אִם אֶל אֲרָצִי וְאֶל מוֹלְדֹתַי אֵלַי. וַיֹּאמֶר אֵל נָא תַעֲזֹב אֲתָנוּ כִּי עַל כֵּן יִדְעַתְּ חֲנֻתָנוּ בַּמִּדְבָּר וְהֵייתָ לָנוּ לְעֵינָיִם. וְהָיָה כִּי תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטְבַּנו לָךְ.

לפי הפשט חובב משיב בשלילה (פס' ל), משה ממשיך לנסות לשדלו (בפס' לא-לב), אך תשובת חובב לשידול נוסף זה אינה ניתנת.

לפי רש"י ואברבנאל, מתוארת פניית משה לחובב (פס' י"א בפרק זה), לאחר שכבר שהה חובב עם ישראל, ואברבנאל תוהה מדוע עשה זאת משה באיחור. אך כיוון שאין מוקדם ומאוחר בתורה, אין לראות בכך ראייה על מועד הפנייה, ואולי כוונתו להקשות גם מדוע הובא העניין במקום זה בתורה. כן הקשה שפס' ל"ב נראה מיותר, שכן נכפלת בו הבטחת משה (פסוק כ"ט) לחלוק עם חובב בטוב שיעניק ה' לישראל. ועוד שאל אברבנאל, מדוע באמת דחה חובב את פניית משה וחזר לארצו.¹ ר' אפרים מלונטשיץ ב"כלי יקר" על-אתר הקשה גם על הביטוי "דבר טוב על ישראל" שאינו ברור, ולדעתו היה הולם יותר הביטוי "דבר טוב לישראל".

והנה במשמעות פס' ל"א נתקשו המפרשים. בספרי נאמר: "והיית לנו לעינים - אפילו אין דיינו אלא שכל דבר ודבר שנתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו בו" (בהעלותך כב). היינו, חובב נדרש כיועץ כללי, דוגמת עצתו לכוון מערכת משפט היררכית. אך רש"י התלבט אם ההיגד "ידעת חננתנו במדבר" עוסק בעבר או בעתיד; בנסים וגבורות שכבר נעשו לישראל, או בהנחיית ישראל במדבר, כפירושם של ראב"ע ורמב"ן. רבנו בחיי דוחה את האפשרות השנייה, משום שארון הברית והענן הנחו את עם ישראל במדבר (פס' לג-לד), ולא נדרש מדריך אנושי, ולכן פירש:

משה אמר כן כדי לחזק לב קטני אמנה שהיו ביניהם אשר לבם היה יותר מתנחם ומתחזק במנהיג בשר ודם. או יאמר 'והיית לנו לעינים', לעדות בפני האומות ממה שראית בעיניך האותות והמופתים הגדולים ויראו ויקחו מוסר ויכנסו תחת כנפי השכינה.

אולי בשל קשיים אלו סטה ר' יהודה מהפשט ודרש (ספרי בהעלותך לא):
'כי על כן ידעת חננתנו במדבר': אתה הוא שראית חן שניתן לאבותינו במצרים שנא' (שמ' יב:לו) 'וזה נתן את חן העם בעיני מצרים', תניח ותלך !?.

¹ במדרש ובפרשנות נדונו השאלות: (א) האם חובב הוא יתרו עצמו או בנו של יתרו, היינו גיסו של משה, אך לענייננו אין זה משנה; (ב) מה הבטיח משה לחובב אם אכן יצטרף אליהם; (ג) האם ניאות חובב לשידולו של משה, אם לאו. מכל מקום, לימים הצטרפו כנראה מצאצאיו לישראל (שופ' ב:טז). להלן נניח כי אכן מדובר ביתרו, וכי הוא חזר לארצו ולא הצטרף לישראל. שאלות נכבדות אלו דורשות דיון לעצמן ואין כאן המקום להאריך בהן.

והקשו על זה המפרשים² שתי קושיות: (א) שהחן ניתן במצרים ולא במדבר. (ב) שהיו נסים גדולים מזה. ועוד, מה מוסיף טיעון זה להבטחות שבפסוקים כ"ט ול"ב.

והנה לדעת הכלי-יקר כאן, משה חשש שמא ימאן חובב להצטרף לישראל כיוון שהספיק לראות "שכל החניות היו בתרעומת", כפירוש רש"י (לשמ' יט:ב) בעקבות המכילתא דרבי ישמעאל (יתרו, מסכתא דבחדש פר' א ד"ה ויחן שם):

'ויחן שם ישראל' כל מקום שהוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת, אבל כאן השוה כולם לב אחד, לכך נאמ' ויחן שם ישראל נגד ההר'.

היינו שרק במעמד הר-סיני היו ישראל בלב אחד, שהוא תנאי לקבלת התורה, אבל בדרך כלל היו שרויים במרי ובפלגנות.

ייתכן אפוא שר' יהודה בא לסנגר על ישראל כנגד הקטגוריה שבדרשת המכילתא, באמרו ש"חנ'תנו במדבר" מכוון לשבחם³ של ישראל, שמצאו חן בעיני אלוקים ואדם, ולא לנסים שנעשו להם. משה פתח במעלתם של ישראל בשל חששו שיתרו ימאן להצטרף לבני ישראל - כדעת הכלי-יקר - והדגיש שה' עצמו 'דָּפַר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל', היינו דברי שבת. לחיזוק טענתו הוסיף משה שישראל מצאו חן אף בעיני המצרים, ואלה ניאותו להשאלם מרכושם. חובב אכן מיאן (פס' ל') להצטרף, ואז ניסה משה לשדלו להצטרף בהבטחה חומרית - שיקבל ממה שייטיב ה' עם ישראל (פס' ל"ב). בכך מתורצות קושיית הכלי-יקר על לשון הכתוב "על ישראל" בפס' כ"ט, וקושיית אברבנאל על הכפילות לכאורה, שכן באמת שני עניינים שונים הם.

לפי ר' יהודה, משה סבר כי למרות מה שיבוא בהמשך הספר בגנות ישראל, עדיין נאים הם וכדאי לחובב שיצטרף אליהם, שהרי אף בלעם⁴ שיבח את חניית ישראל במדבר בצניעות, שמעלתה גם בין אדם למקום וגם בין אדם לחברו: "מה טבו אהליך - על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנותיך - חניותיך, כתרגומו" (רש"י במד' כד:ה).

לפי זה מיושבות האחת בחברתה גם שתי קושיות נוספות של אברבנאל: (א) מדוע הובא עניין זה כאן, ו(ב) מדוע מיאן חובב להצטרף לעם ישראל. הצבת העניין כאן הולמת, שכן מן הסתם כבר ראה חובב קודם לכן "תרעומות" דוגמת אלו שיופיעו בספר במדבר מכאן ואילך, כמו פרשת המתאווננים (אשר בגינה תשש כוחו של משה), רכילות אהרן ומרים נגד משה, חטא המרגלים, מחלוקת קורח ועדתו, מי מריבה ועוד. תרעומות אלו כללו מרי בה', כפיות טובה כלפי משה שגאלם ממצרים, פלגנות חברתית ורדיפה אחר שררה ותאוות.

אולי התאכזב חובב גם כי למרות עצתו למנות שופטים "אֲנָשֵׁי חֵיל יִרְאִי אֶ-לֵהִים אֲנָשֵׁי אָמֶת שֹׁנְאֵי בָצַע" (שמ' יח:כא), הסתפק משה במינוי "אֲנָשֵׁי חֵיל" (שם יח:כה), "חֲכָמִים וְנְבִינִים וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם" (דב' א:יג) בלבד, שכן מועמדים כאלו לא נמצאו ככל הנראה.

קל להבין מדוע לא יתלהב אדם להצטרף לאומה עם גילויי חולשה שכאלה, למרות ש"ה' דָּפַר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל". מצב האומה נראה לחובב ירוד שבעתיים, בייחוד לאור הנסים הגלויים שחוו ישראל במצרים ובקריעת ים-סוף, ולאור האירוע המכונן של מתן תורה במעמד הר סיני. זו הסיבה שחובב אינו מגיב להבטחותיו החומריות של משה בשידולו השני, שיפה שתיקה מדיבור.

הרב ד"ר יצחק דב פריז
ירושלים

² ע' בעטרת שלמה לר' לוי בן מוהר"ר שלמה, זאלקווי תצ"ט (דפוס צילום ללא מקום ותאריך), בספרי עם פירוש תולדות אדם לרבי משה דוד אברהם טרויש אשכנזי, מוסד הרב קוק י-ם תשל"ב וב"כתר כהונה" חלק ב' במדבר, להרב צבי הירש הכהן וואלק; י-ם תשכ"א.

הנצי"ב בעמק הספרי על-אתר, העיר כי "לנו" היה לכאורה יותר הולם מאשר "לאבותינו", שכן חנן ניתן לדור המדבר, יוצאי מצרים, ויישב שזו שגרת לשון בלבד. ואולי רמז ר' יהודה שהחן - בזכות אברהם אבינו היה, לפי הגמרא בברכות ט ע"ב שהקב"ה צוה למשה שישראל ישאלו ממצרים כלי כסף וזהב "שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם - קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול - לא קיים בהם".

³ עוד בשבחי ישראל בחנייתם ע' גם בילקוט שמעוני (תהלים עז רמז תתטז): "'השכח אל אם קפץ באף רחמיו סלה', השכחת שאתה רחום וחנן ה' השכחת חנייתך אל 'על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו'?" וכן "'תשורי מראש אמנה - בקבצך את נדחייך' תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי, לכתך אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פיי" (רש"י, שיר השירים ד:ח).

⁴ שיתרו הכירו והיה בעצה אחת עמו במצרים כנגד ישראל, שמות רבה פרשה א ד"ה ט ויאמר אל.